

(KUR'ÂN KURSU ÖĞRETİCİSİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE) KUR'ÂN KURSLARININ DİNİ SOSYALLEŞMEYE KATKILARI

CONTRIBUTION OF THE QUR'AN COURSES TO THE RELIGIOUS SOCIALIZATION (BASED ON THE VIEWS OF QUR'ANIC COURSE INSTRUCTORS)

ABDULLAH İNCE

YRD. DOÇ. DR.

SAKARYA Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

ÖZ

Bu çalışma Kur'ân Kursu Öğreticilerinin (KKÖ) görüşlerine dayalı olarak Kur'ân kurslarının, sosyal fonksiyonlarını ve yetişkin kadın öğrencilerin sosyalleşmesine katkılarını tartışmaktadır. Çalışma kapsamında Kur'ân kursu öğretmenleri ile mülâkatlar yapılmış, elde edilen veriler çalışma amaçları doğrultusunda analiz edilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak yapılan araştırmanın örneklemini, Sakarya ili Adapazarı, Serdivan, Erenler ve Arifiye ilçelerinde görev yapan 9 Kur'ân Kursu Öğreticisi oluşturmaktadır. Kur'ân Kursu Öğreticileri görüşlerine dayalı olarak elde edilen bulgular Kur'ân kurslarının, öğrenciler tarafından sadece Kur'ân öğrendikleri bir yer olarak algılanmadığını, bunun yanında sosyalleşme ihtiyacını giderdikleri bir kurum olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân Kursu, Yetişkin Kadın, Sosyalleşme, Dinî Sosyalleşme

ABSTRACT

This study examines the social functions of the Qur'anic courses, in particular their contribution to the socialization of adult female students. In the scope of the study, interviews were conducted with the Qur'anic course instructors and the obtained data were analyzed in the direction of the purposes of the study. The sample of the research is composed of 9 Qur'anic course instructors working in Adapazarı, Serdivan, Erenler and Arifiye counties of Sakarya. Based on the opinions of the instructors, the study concludes that the Qur'anic courses are not perceived by the students as places where they only learn the Qur'an but also as the institutions where they meet their need to socialize.

Keywords: Qur'anic Course, Adult Women, Socialization, Religious Socialization

1. Giriş*

1.1. Teorik Çerçeve

Bu çalışma, Kur'ân kurslarının yetişkin kadın öğrencilerin sosyalleşmesine katkısını Kur'ân kursu öğreticisi (KKÖ) görüşlerine dayalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamızın en temel araştırma sorusu Kur'ân kurslarının yetişkin kadın öğrenciler için ne anlam ifade ettiği, bu kursların sosyalleştirme fonksiyonunun ne olduğudur. Çalışmamızın giriş bölümünden sonra uygulamalı araştırmanın verilerine dayalı olarak öğrencileri Kur'ân kurslarına yönelten nedenler, Kur'ân kurslarının temel fonksiyonları, yetişkin kadınların sosyalleşmesine katkısı ele alınmaktadır.

Diyaret İşleri Başkanlığı 2015 yılı verilerine göre,¹ Türkiye'de 15.611 Kur'ân kursu faaliyetine devam etmektedir. Kur'ân kurslarına devam eden öğrencilerin 1.056.146'sı kadındır. Bunlardan 120.670'i okur-yazar değil, 169.741'i okuma-yazma bilip bir okul bitirmemiştir. 2015 yılında Sakarya'da Kur'ân kurslarına devam 20.950 kursiyerden 20.067'si kadındır. Eğitim durumu açısından bakıldığında bu öğrencilerin 2.316'sı okur-yazar değil, 2.724'si okuma-yazma bilip bir okul bitirmemiş, 9.983'ü de ilkökul mezundur. Sakarya'da 2015 yılında Kur'ân kurslarına devam eden öğrencilerin 7.153'ü 23-44 yaş grubunda, 10.179'u da 45 ve üzeri yaş grubundadır. Türkiye geneline ait yaş grubu verilerine bakıldığında 1.148.521 öğrencinin 413.189'u 23-44 yaş grubunda, 469.020'sinin de 45 ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. Kurslara gelen öğrencilerin yaş, eğitim ve sosyo-ekonomik dü-

* Bu çalışmadaki Kur'ân kursu öğreticileri ile yapılan mülakatlar, TÜBİTAK SOBAG tarafından kabul edilen 116K865 numaralı "Kur'ân Kurslarındaki Dezavantajlı Kadınların Sosyalleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri" isimli projenin saha çalışması verilerine dayanmaktadır.

¹ <http://www.diyaret.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>, (Erişim Tarihi: 08.12.2016).

zeyi belli ölçüde farklıdır. Ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gerek Türkiye genelinde gerekse Sakarya'da Kur'ân kurslarına devam eden öğrencilerin çok büyük bir kısmı yetişkin kadınlardan oluşmaktadır. Yine bu öğrencilerin büyük bir kısmının eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.

Sosyalleşme, bireyin, yaşadığı toplumun sosyo-kültürel özelliklerini içselleştirmesi, kişiliğinin farkına varması, anlamlı toplumsal roller üstlenmesi, yaşadığı çevreye uyum sağlamasıdır.² Diğer bir deyişle sosyalleşme toplumun ihtiyaçlarının bireyin ihtiyaçları hâline dönüşmesidir.³ Sosyalleşme süreci bebeklik ve çocuklukta daha yoğun olmakla birlikte bütün yaşam boyunca sürmektedir.⁴ Bu çalışmada “sosyalleşme” ile sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak, sosyalleşme süreçlerine engelsiz bir şekilde katılmak ve sosyal ortamlarda kendini yeterince ifade edebilmek kastedilmekte, sosyalleşme bu çerçevede ele alınmaktadır.

Aile, okul, kitle iletişim araçları, akran grupları sosyalleşme sürecine etki eden unsurlar arasında sayılabilir. Okullar biçimsel bir müfredat takip ederek ve sosyalleşme ortamları sunarak bireylerin sosyalleşme sürecinde önemli bir yere sahip olurlar ve kültürel üretimin önemli bir kısmını gerçekleştirirler.⁵

Din, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan, sosyal problemleri minimize eden bir kurum olmakla birlikte sosyal farklılaşmanın ve çatışmanın temeli de olabilir. Ancak özellikle aynı dine mensup toplumsal yapılarda, din toplumun sosyal bütünlüğünü pekiştirmektedir.⁶ Bireylerin sosyalleşmeleri belirli bir toplumsal yapıda yerleşik kanaat ve davranışların kuşaktan kuşağa aktarımıyla gerçekleştiğinden ortak dinî inanç ve pratikler sosyalleşmeyi destekler. Dinler kendisine mensup bireyler arasında birincil sosyal ilişkiler geliştirerek bireylerin etkileşimini kuvvetlendirerek yardımlaşmayı, dayanışmayı, ötekini anlamayı teşvik eder.

Dinî Sosyalleşme, bireyin, yaşadığı toplumun dinî kültür, değer, sembol ve modellerini içselleştirerek, kendi şahsiyetine mal etmesidir. Dinî Sosyalleşmeye etki eden faktörler olarak aile, okul, dinî kurumlar, arkadaş grubu, ekonomi, eğitim, siyaset ve kitle iletişim araçları sayılabilir. Bun-

² İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, Ankara 2008, s. 85.

³ David M. Newman, *Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek (Özet Basım)*, çev. Ali Arslan, Nobel Akademi, Ankara 2013, s. 64.

⁴ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2013, s. 201.

⁵ Giddens, *Sosyoloji*, s. 206.

⁶ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 293; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınevi, İstanbul 2000, s. 314.

lardan aile, akrân grupları ve dinî kurumlar başat bir unsurdur.⁷ Toplumsal kültürün kuşaklara aktarımında eğitim süreçleri önemli bir rol oynar. Bu süreçte özellikle dinî kurumlar sosyalleşme sürecine katkı sunarlar.⁸

Dinî Sosyalleşme kategorik olarak sosyalleşmeden ayırlanamakta ancak analitik olarak ayrılmaktadır. Bireylerin sağlıklı bir şekilde sosyalleşmesi, kimlik ve kişiliğin karar bulmasını sağlar. Diğer taraftan eksik Dinî Sosyalleşme sosyal sorunların doğmasına sebep olabilir. Kapalı toplum yapılarında, ötekileştirici bir dil kullanan ve sadece kendi görüşlerini önemseyen dinî yapılarda bu olguyu gözlemlemek mümkündür.⁹ Dinî bakımdan ayna benliği oluşturan liderler Dinî Sosyalleşme sürecinde etkili birer unsurdur.¹⁰ Bu kapsamda din otoriteleri ve dinî gruplaşmalardan kaynaklanan ve politik eksenli problemlerden bahsedilebilir.¹¹

Dinî Sosyalleşme farklı din, gelenek, din anlayışı ve dinî telkinler sonucu gerçekleşebilir. Farklı Dinî Sosyalleşme biçimlerinin toplumsal etkileri de farklılaşacaktır. Bu noktada din eğitimi kurumlarının önemli fonksiyonları vardır.¹² Ancak kontrolsüz, denetlenebilirlikten uzak din eğitimi kurumları aksi yönde sonuçlara yol açabilir. Kontrolsüz dinî ortamlarda gerçekleştirilen sosyalleşme biçimlerinin getirebileceği sorunlar, toplumsal bütünleşmeyi zedeleyecek mâhiyettir.¹³

Dinî Sosyalleşmenin en önemli mekânlarından biri camilerdir. Caminin bu fonksiyonu kendi sosyo-kültürel ve dinî çevresinden uzakta yetişen gençler ve çocuklar için daha belirgindir. Güngör'e göre,¹⁴ Amerika'da Müslümanlar için dinî kimliğin sağlanmasında sadece aile ve cami etki-

⁷ Mustafa Arslan, "Dinî Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2006, sy. 31, s. 62; Ejder Okumuş, "Din ve Sosyalleşme", *TurkishStudies - International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic*, 2014, c. 9, sy. 11, s. 437, 443.

⁸ Darren E. Sherkat, "Dinî Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri" çev. Özcan Güngör, *Turkish Studies - International PeriodicalForThe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2013, c. 8, sy. 3, s. 289.

⁹ Fazlı Polat, "Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dinî Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler", *Ankara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2002, c. 9, sy. 19, s. 213.

¹⁰ Fazlı Arabacı, "Türkiye'de Dinî Sosyalleşmenin Temel Etkenleri", *Dini Araştırmalar*, 2003, c.6, sy. 16, s. 47.

¹¹ Polat, "Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dinî Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler", s. 212-214.

¹² Okumuş, "Din ve Sosyalleşme", s. 449

¹³ Polat, "Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dinî Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler", s. 212.

¹⁴ Özcan Güngör, "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dinî Sosyalleşme (New Jersey Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 48, sy. 4, s. 130.

li olabilir. Dilin unutulması, konuşulamaması Dinî Sosyalleşmeyi kimlik açısından sorunlu bir noktaya getirmektedir. Bir göçmen için cami sadece dinin değil kültürün de öğrenildiği yer olmaktadır.¹⁵ Camilerin Dinî Sosyalleşme ve bilinçlenmedeki yeri insan, ritüel, mekân ve zaman boyutları açısından incelenebilir.¹⁶

Türkiye özelinde düşünüldüğünde, cami daha çok erkekler için fonksiyonel olmakta, kadınlar caminin sosyalleştirme ortamına yeterince katılamamaktadırlar. Türkiye’de önemli bir yaygın eğitim kurumu olan Kur’ân kursları, Kur’ân kursuna devam eden kadınlar için, camiye yakın bir derecede fonksiyon icrâ etmektedir. Bu bağlamda Kur’ân kursu, yetişkin kadın öğrenciler için mânevî doyum merkezi, dinî, psikolojik ve ailevî sorunlarını paylaştıkları ve fiilî olarak danışmanlık hizmeti aldıkları bir kurum olarak görülebilir.

Sosyalleşme sürecinin toplumsal uyum, dayanışma, empati gibi değerlerin kazanılmasında hayati bir önemi vardır. Yetişkin kadınların sosyalleşmesinde Kur’ân kurslarının fonksiyonlarının ortaya konması, bu kesimin sosyalleşmesine yönelik planlamalar için bilimsel bir veri oluşturacaktır. Yukarıdaki bilgilerde de görüldüğü gibi Kur’ân kurslarına devam eden öğrencilerin büyük bir kısmı yetişkin kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca ülkemizde eğitim oranının yetişkin kadınlarda nispeten daha düşük oluşu,¹⁷ örneklem grubu ile yapacağımız çalışmayı daha da önemli kılmaktadır. Zira eğitim düzeyi düşük olan kadın sayısının çokluğu, eğitimsizlikten dolayı sosyalleşme süreçlerini sağlıklı bir şekilde yaşayamamış birey anlamına gelmektedir.

Sosyalleşme-Dinî Sosyalleşme konusundaki literatürde dinî kurumlar, sosyalleşmenin önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Ancak ilgili çalışmalarda ağırlıklı olarak cami üzerinde yoğunlaşmış, yetişkin kadınların sosyalleşmesine imkân sunan Kur’ân kursları üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Kur’ân kursları ile ilgili çalışmaların bir kısmı teorik,¹⁸

¹⁵ Kemal Ataman, “Yapısal Adaptasyon Ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını Üstlenme Süreci” *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*(20-24 Eylül 2004), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 534.

¹⁶ Vejdi Bilgin, “Dinî Sosyalleşme ve Dinî Bilinçlenmede Caminin Yeri ve Önemi”, *Sosyal ve Ferdî İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 195-206.

¹⁷ Ahmet Sinan Türkyılmaz, “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması”, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*, Ankara 2014, s. 45.

¹⁸ Mustafa Öcal, “Türkiye’de Kur’ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetnâme Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.13, sy. 2, s. 81-140; Mehmet Akif Kılavuz, *Kur’ân Kurslarında Yetişkin Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2005, Mehmet Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur’ân Kursu*, DİB Yayınları, Ankara 2008; Davut Işıkdöğün, Âdem Korukcu, “Yaz Kur’ân Kurslarında Kur Sistemi ve Kur’ân Kursu Öğreticilerinin Bu Sisteme

bir kısmı da nicel yaklaşımla ve konuyu din eğitimi boyutuyla inceleyen¹⁹ çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde öğrencilerin sorunlarını ele alan az sayıdaki çalışmanın hedef kitlesi de genellikle yaz Kur’ân kursu öğrencileridir. Bu çalışmalarda Kur’ân kurslarının yetişkin kadınların sosyalleşmesindeki yerinin doğrudan söz konusu edilmediği, çalışmaların ağırlıklı olarak kursların program, müfredat ve din eğitimi açısından gerekliliği konularında yoğunlaştığı görülmüştür. Hâlbuki Kur’ân kursları, dinî eğitim yanında yetişkin kadın bireylere sosyalleşme imkânı sunmaktadır. Bu nedenle bir sosyalleşme mekânı olan Kur’ân kurslarının, Kur’ân kursu öğrencileri tarafından nasıl değerlendirildiği, sosyalleştirme fonksiyonlarının neler olduğu, öğrenciler için ne anlam ifade ettiği ve konuya ilişkin geliştirilecek önerilerin neler olduğunun tespit edilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Çalışma da bu ihtiyaçtan hareketle gerçekleştirilmiştir.

Bireyin dinî kimliği ile sosyal kimliği iç içedir. Bu açıdan Dinî Sosyalleşme toplumsal süreçlerle birlikte gerçekleşen ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Toplumsal deneyim, ilişki ve statülerden bağımsız ele alınamaz. Bu çerçevede, Dinî Sosyalleşme, aynı zamanda din eğitiminin amacı olarak görülebilir.²⁰ Kanaatimizce DİB Kur’ân kursları farklı dinî telkinler sonucu ortaya çıkabilecek sosyal çatışmaları minimize eden bir işlev görebilir. Bir yaygın din eğitimi kurumu olan Kur’ân kursları İslâm’ın temel ilkeleri ile ilgili bilgilerin inananlarına iletildiği, sunduğu sosyalleşme ortamlarıyla yetişkinlerin hayatında yeni kapılar aralayan kurumlardır. Bu kurslara farklı yaş, eğitim, sosyo-ekonomik seviye ve etnik özelliklerde bireyler devam etmektedir. Sosyalleşme açısından önemli bir potansiyele sahip olan Kur’ân kurslarının bu fonksiyonu bilimsel çalışmalarla ortaya konduğunda Kur’ân kurslarının daha işlevsel hâle getirilmesi mümkündür.

1.2. Yöntem ve Örneklem

Bilimsel bilgi elde etmek doğru ölçüm aracı kullanmakla mümkündür. Sosyoloğun olgular üzerine çalışarak soyut kavramlardan nesnelere ve olgulara geçebilmesi için yöntem ve tekniğe ihtiyacı vardır.²¹ Yöntem,

Bakışı”, *AÜİFD XLIX*, sy. I, s. 201-221.

¹⁹ Mehmet Korkmaz, *Kur’ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012; İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur’ân Öğretimi ve Yaz Kur’ân Kursları*, Dem Yayınları, İstanbul 2013; Süleyman Karacelil, “Kur’ân Kursu Öğreticilerine Göre Kur’ân Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 2, sy. 3, s. 274-295.

²⁰ Yakup Coştu, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ondokuzmayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2009, s. 90.

²¹ Henry Mendras, *Sosyolojinin İlkeleri*, çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul

bilimsel araştırmanın çeşitli safhalarında araştırmacıya kılavuzluk eder. Araştırma amaçları için kullanılacak teknikleri de belirler ve düzenler.²² Çalışmamız nitel araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Nitel yaklaşıma göre, sosyal gerçeklik tek bir doğru üzerinden ele alınamaz. Bu yaklaşımda analiz sayısal istatistikî çıkarımlardan ileri bir anlam ifade etmektedir. Artık sosyolojide tek bir doğruya ve egemen düşünceye dayalı anlayış, yerini özne merkezli, çoğulcu bir anlayışa terk etmektedir. Sosyal olgu ve davranışlar, genel yasalar yoluyla değil bir durumun kendine özgü yönleriyle ortaya konmalıdır.²³ Bu bakış açısına göre nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Temelde yorumlayıcı ontolojik yaklaşımlara dayanan nitel araştırmalar, araştırmacıların yaklaşımlar arasında tercih ettiği seçimlerle farklılaşmaktadır. Bu yönüyle nitel araştırmalar olguyu bireylerin bakış açısından görebilmeyi ve bakış açılarını oluşturan sosyal yapı ve süreçleri daha berrak bir şekilde ortaya koyabilmeyi sağlamaktadır.²⁴

Çalışmamız nitel yaklaşımla sosyalleşme sorunları ve çözüm önerileri bağlamında konuyu bu örneklem üzerinde ele alan ilk çalışmadır. Veri toplama aracı olarak kullandığımız mülâkatlar, betimsel analize tâbi tutularak, olgusal gerçeklik anlayıcı yaklaşıma uygun olarak aktörlerin gözünden ortaya konmaktadır. Bu yaklaşıma göre anlamlı “eylem” sadece fiziksel bir davranış olarak ele alınmak yerine öznenin anlam ve niyet yüklediği bir davranış olarak ele alınır.²⁵

Çalışmamızda görüşmeciyeye konuşmanın akışına göre belirli bir esneklik tanıyan, ana konudan ayrılmamak kaydıyla sondajlama sorularının sorulabildiği yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir.²⁶ Görüşme ile yüz

2008, s. 16.

²² Orhan Türkdoğan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB yayınları, İstanbul 1995, s. 167.

²³ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999, s.8; Elif Kuş, *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi, Örnek Program NVivo İle Gösterimler*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s. 5-6-183.

²⁴ Kuş, *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi*, s. 184; Yıldırım Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 19.

²⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 28; Mustafa Günerigök, “Din Sosyolojisi Metodolojisinde Anlayıcı Yaklaşım: MaxWeber Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, sy. 32, s. 312.

²⁶ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 93-96; Sami Kaptan, *Bilimsel Araştırma İstatistik ve Teknikleri*, Tek Işık Web Ofset Tesisleri, Ankara 1995, s. 144-146; Şener Büyüköztürk ve diğerleri, *Bilimsel Araştırma*

yüze, sözlü iletişim sağlandığından veri kaybı en aza indirilebilir. Anlaşılmayan noktalarla ilgili ek sorular sorabilme imkânıyla, olguyu daha nitelikli tahlil etmek mümkündür.²⁷ Araştırmamız kapsamında nitel veri toplama tekniği olan görüşmeler önemli bir yer tutmaktadır. Doküman tarama gibi diğer nitel veriler görüşmelerle elde edilen bilgileri desteklemek, incelediğimiz olguyu anlamlandırmak için müracaat ettiğimiz veriler olmuştur.

Bu çalışmanın örneklemini Sakarya ili merkez ilçelerindeki (Adapazarı, Erenler, Arifiye ve Serdivan) DİB'e bağlı Kur'an kurslarında Kur'an kursu öğreticisi olarak görev yapan öğretmenlerdir. Çalışmamız kapsamında 9 Kur'an kursu öğreticisi ile görüşme yapılmış, bu görüşmeler çalışma hedefleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Nitel veri analizine dayalı çalışmalarda görüşmecisi sayısının araştırmanın amaçlarına göre farklılaştığı, görüşülen kişi sayısında belirgin bir limit olmadığı görülmektedir.²⁸

Dolayısıyla bu görüşmelerin literatür ve gözlemlerimizle birlikte çalışma amaçları için yeterli olacağı öngörülmüştür.

Görüşme yaptığımız Kur'an kursu öğretmenlerinin ikisi İlahiyat Fakültesi Mezunu olup İlahiyat alanında doktora yapmaktadır. Dört Kur'an kursu öğreticisi İlahiyat Fakültesi mezunu, iki Kur'an kursu öğreticisi İlahiyat Önlisans mezunudur. Bir Kur'an kursu öğreticisi de hâlen İlahiyat Fakültesinde okumaktadır. (Bkz. EK 1).

Bu örneklem grubundaki öğretmenlerin görev süreleri 4 yıl ile 21 yıl arasında değişmektedir. Araştırma sürecinde asgari üç yıl görev yapmış olması araştırma amacımız açısından yeterli görülmüştür. Metin içinde Kur'an kursu öğretmenlerinin görüşleri katılımcı 1 (K1), katılımcı 2 (K2), ... şeklinde kodlanarak verilmiştir.

2. Uygulamalı Araştırmanın Verilerine Göre Kur'an Kursu ve Dinsel Sosyalleşme

2.1. Kur'an Kursundaki Öğrenci Profili

Öğreticilerin gözlemlerine göre Kur'an kursuna gelen yetişkin öğrencilerin yaşları 20 ile 70 yaş arasında değişmektedir. Yaş ortalaması kursun bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik düzeyine ve kırsal, kentsel bölgeye

Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara 2012.

²⁷ Kaptan, *Bilimsel Araştırma İstatistik ve Teknikleri*, s. 150; Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 96-97.

²⁸ İhsan Toker, *Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din: -Başkent Kadın Platformu Örnek -Olayı-*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilimdalı, Ankara 2005; Kuş, *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi*, Abdullah İnce, *Yaşlanma Döneminde Dini Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilimdalı, Ankara 2012.

göre önemli bir farklılık göstermemektedir. K1, kurslarındaki yetişkin kadınların yaşlarının 20 ile 70 arasında olduğunu ifade etmektedir. K7 ise genç gelin diyebileceği öğrencilerin de olduğu sınıfın yaş ortalamasının 50-60 arasında olduğunu belirtmektedir. Yukarıdaki sayısal verilerden ve öğretici görüşlerinden de anlaşılacağı gibi mevcut hâliyle Sakarya'da Kur'ân kursları ağırlıklı olarak yetişkin kadınlara hizmet veren bir yaygın eğitim kurumu hüviyeti taşımaktadır.

Kur'ân kurslarında sosyo-ekonomik olarak her düzeyden öğrenci bulunmakla birlikte alt kesiminden gelenlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ancak ek öğretim programları temel öğretim programlarından farklılaşarak meslek gruplarına, eğitilmiş kesime daha fazla hitap etmektedir.

K3, Kur'ân kursuna gelen yetişkin kadın öğrencilerin ailevî problemler yaşama oranının yüksek olduğunu, sosyal problem yaşayan bireylerin kurslara daha fazla rağbet ettiğini belirtmektedir. Üç farklı Kur'ân kursunda çalıştığını belirten K5 de öğrenci profilinin genellikle orta düzeyden oluştuğunu ve bunun çalıştığı bölgelere göre de belirgin bir değişiklik göstermediğini ifade etmektedir. Çünkü sosyo-ekonomik olarak alt düzeyden gelen bireylerin çalışma zorunlulukları kursa gelmelerine engel olmaktadır.

Kur'ân kursu öğreticileri ile yaptığımız görüşmelerde öğrencilerin eğitim düzeylerinin genel olarak düşük olduğu ifade edilmiştir. Katılımcılarımızdan K4, kendi kursuna gelen öğrencilerin genelde okuma yazma bilmeyen yetişkin kadınlar olduğunu belirtmiştir. Daha önce 3 farklı Kur'ân kursunda görev yaptığını belirten K7, benzer görüşleri dile getirerek öğrencilerin ağırlıklı olarak okur-yazar olmayanlardan oluştuğunu, sınırlı sayıda ortaokul mezunu olduğunu belirtmiştir. Sosyo-ekonomik olarak elit bir bölgede görev yapan K8, bu konuda bölgeye göre önemli bir farklılık olmadığını belirtmekte ancak ek öğretim programlarında farklılıklarla karşılaşıldığını ifade etmektedir.

Kur'ân kursları yaygın din eğitimi kapsamında faaliyet gösteren kurumlardır. Kurslara devam edilmemesi hâlinde bir yaptırım bulunmamakta, kurslardan mezun olan öğrencilerin sadece kurstan aldığı belge ile mesleğe atanma imkânı bulunmamaktadır. Bu sebeple Kur'ân kursları konjonktürel şartlardan etkilenebilmekte, Kur'ân kurslarına devam eden öğrenci profili dönemsel olarak değişebilmektedir. Bunun en bariz örneği 8 yıllık kesintisiz eğitim süreci sonrası Kur'ân kurslarındaki değişen öğrenci profilidir. K7'ye göre, Türkiye'de bir dönem din eğitiminin kısıtlı olması, Kur'ân-ı Kerîm eğitimi konusundaki zorluklar ve kız çocuklarının okutulmaması yönündeki toplumsal eğilim, din eğitimi sürecini olumsuz etkilemiştir. "Kız çocukları okumaz olaylarından dolayı şimdi bizim 50-55 yaşlarındaki kadınların çoğu Kur'ân'ı şurada 5-10 senedir öğreniyor, yani ondan öncesi yok. Şehirlerde veyahut bu işin gerekliliğini bilen anne babalar bir şekilde

öğretmiş ama köyde yetişmiş kadınların birçoğu 10 seneye kadar bu işlerden uzak”. K3 de öğrenci profilinin değişimine dikkat çekerek “Mesleğe başladığımızda farklı bir profil vardı. Şimdi farklı bir profil var. Git gide de değişecek” demektedir.

2.2. Öğrencileri Kur’ân Kurslarına Yönelten Nedenler

2.2.1. Dinî Bilgilenme

Yetişkin kadınların Kur’ân kursuna gelme nedenleri toplumsal ve bireysel olmak üzere farklı sebeplere dayanmaktadır. Ancak öğrencilerin bu kurslara yönelme nedenleri farklı olsa bile, bu kursların öncelikli amacı, gönüllü olarak gelen bireylere Kur’ân-ı Kerim’i yüzünden okutmak, isteyenlere hâfızlık yaptırmak ve dinî bilgiler vermektir.²⁹ Öğreticilere göre, öğrencilerin önemli bir kısmının kursa gelme amacı, dini konulardaki bilgi eksikliklerini giderme düşüncesidir. Kur’ân kursuna gelen öğrenci “Bir kere Kuran öğreniyor. Ezberlerini düzeltiyor. Dinî bilgileri öğreniyor, varsa eksiklerini tamamlıyor. Birçok yanlış bildikleri şeyi düzeltiyorlar. Hiç duymadıkları şeyleri öğreniyorlar” (K7).

Yaygın din eğitiminin doğası gereği öğrencilerin çalışma zorunluluğu, zaman, ailevî sorumluluklar vb. engelleri, öğreticiler açısından çeşitli zorluklar doğurabilmektedir. Bu sebeple Kur’ân kursu eğitimi olabildiğince esnek olmalıdır. “Bizim için belki de en büyük sorun geliş-gidiş saatleri. Kurslar dokuzda başlıyor. Ama dokuz buçukta da geliyor, bazen onda da geliyor. Hocam işim vardı diyor. Çünkü o bir ev hanımı. Biz de anlayışla karşılıyorz. İşte bu noktada biraz sıkıntı yaşıyoruz âmirlerimizden yana. Ama bunu da tolere etmeye çalışıyoruz” (K5).

Türkiye’de hem kırsalda hem de şehirde gözlemlenebilen kadın dindarlığının temel özellikleri, yetişkin kadınların Kur’ân kursuna yönelimi ve bu kurslardan beklentileri ile ilişkili görülebilir. Zira kadın dindarlığı, halk inanç ve uygulamaları boyutuna yoğun bir yönelimi ve bu kapsamdaki pratiklere katılımı ifade eder. Bu kapsamda büyüsel, sihirsel ve duygusal boyutu öne çıkmış eğilimlerle daha çok özdeşleşen, sosyokültürel statü düşüklüğü, sosyal ve fizikî hareketsizlik, ekonomik bağımlılığın yüksekliği gibi özellikler ile ilişkilendirilebilir.³⁰ Kadın dindarlığının halk dindarlığı ile ilişkilendirilebilmesi aynı zamanda kadınların kitabî bilgiye ulaşma ve bunu kullanma konusundaki yetersizliğini îâm etmektedir. Kadının, bilgiye

²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân Eğitim Ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği, Yayınlanma Tarihi: 07.01.2012, Sayı: 28257, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120407-13.htm>, Erişim Tarihi: 11.01.2017.

³⁰ Celalettin Çelik, İlkey Şahin, “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”, *Toplum Bilimleri*, Ocak-Haziran 2006-2009, sy. 1-3, s. 163-164.

ulaşma ve karar mekanizmalarındaki etki gücü açısından erkeğe göre daha dezavantajlı bir yerde olması, onu dinsel anlamda daha duygusal ve mistik bir dindarlık alanına itmiş olmalıdır. Kadın dinselliğinin halk dinselliği ile örtüşme alanlarını ifade eden iki ritüel mevlit ve türbe ziyaretleridir.³¹

Kur'ân kurslarına yönelme nedenleri üzerinden yapılacak bir analiz, bu kesimin dinî bilgi düzeyi ve din anlayışına dair ipuçları da içerebilir. KKÖ'lerinin verdiği bilgilere göre; öğrencilerin öğrenmek istedikleri dinî bilgiler entelektüel derinlikten uzak ve pratik bir takım ihtiyaçlar düzleminde ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin önemli bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden okumayı öğrenmek, namaz dua ve sûreleri başta olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'den bazı bölümleri ezberlemek ve dinî bilgilerini tamamlamak amacıyla bu kurslara yönelmektedir. K9'un ifadesiyle (öğrenciler Kur'ân kursuna) "Kur'ân-ı öğrenelim, ezberlerimizi düzeltelim. Dinî bilgileri, ilmihali daha iyi öğrenelim" düşüncesiyle gelmektedir. K8 de öğrencilerin kursa gelme nedenlerini daha pratik olarak namazı, abdesti öğrenmek, ibadetlerde yaptığı yanlışlar varsa onları düzeltmek olarak ifade etmektedir. Öğreticilerin ifadelerine de yansıdığı gibi, öğrencilerin kursa yönelirken pratik bir takım amaçlar güttükleri ve bu bağlamda sahip oldukları din anlayışının bir yansıması olarak dinî pratiklere yönelik eksikliklerini gidermek arzusunda oldukları görülmektedir. Ancak Kur'ân kursu öğreticileri bu yönelime eleştirel bir gözle bakmaktadır. K9 bu bakış açısını "Bizim anladığımız anlamda inancı anlamlandıralım diye gelmiyorlar" şeklinde ifade ederken, K1, "çok nâdir olarak dininin hakikatlerine varmak için" geldiklerini ifade etmektedir.

Kur'ân kursları, Kur'ân eğitimini merkeze alan kurumlardır. Bunun yanında dinî bilgiler dersleri öğrencilerin dinî bilgilenmesine, din algısına ve dinî gelişimine katkıları sunmaktadır. İbadetleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmek için gerekenleri öğrenmek, aile hayatına ait hususları öğrenmek bu kapsamda sayılabilir. Dinî çerçevede verilen bilgiler kadınların Dinî Sosyalleşmesine de etki eden bir unsura dönüşmektedir. "Mehir öğreniyor. Fıkhi konularda ki yaptığı yanlışları, farzı, vâcibi ayırt ediyor. Sünnetleri, farzları, mekruhları ayırt edebiliyor... Gittiğim yerde camide imama uymayı öğrendim diyor. Çok güzel kazanımlar oluyor" (K3).

Gündelik hayat, yapısı gereği toplumsalın içine yerleştirilebilecek ama aynı zamanda ayrı olarak ele alınabilecek bir kategoridir. Toplumsal hayatın diğer düzeyleri gündelik hayatla iç içedir.³² Gündelik hayatın bu iç

³¹ Esra Aslan, "Diyarbakır'da Geleneksel Kadın Dindarlığı Biçimleri: Mevlit, Kabir Ziyareti", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*,), y. 14, sy. 27 (Bahar /2016/1), s. 183.

³² Henry Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 40, 132, 78.

içeliği toplumsal kurumlarda zaman ve mekân düzleminde ortak bir düzlemi inşa eder.³³ Türkiye’de dinselğin organizasyonunu keşfetme açısından gündelik hayat önemli bir inceleme alanıdır. Bu sebeple dinin toplumsal hayattaki etkisini gözlemleyebilmenin yollarından biri gündelik hayatı incelemektir.³⁴ Gündelik hayat, kadın dindarlığı bağlamında düşünüldüğünde, halk dindarlığı ile daha fazla örtüşen bir kategoriden bahsedilebilir.³⁵ Bir yaygın din eğitimi kurumu olan Kur’ân kursları öğrencilerin gündelik hayatına nüfuz edecek bir potansiyele sahiptir. Belirli bir dinî ve sosyal beklentiyle bu kurslara yönelen bireylerin hayatında bunu görmek daha olasıdır. Öğreticilerin tespitlerine göre, Kur’ân kurslarında verilen eğitimin etkileri öğrencilerin gündelik hayatında giyim-kuşamdan, girdikleri sosyal ortamların seçimine kadar uzanabilmektedir. “En azından hanımlar tesettürünü düzgün öğreniyor. Mahalle gruplarında filan yanlış yerlere gitmemeyi öğreniyor. Tabii bu çok zor oluyor. Onun öğrendiği şeyi değiştirmek” (K3).

Türkiye’de kadın dindarlığının pratiği bölgesel etkenler, eğitim durumu ve sosyal çevreye bağlı olarak değişebilmekle birlikte, “hurafe” olarak değerlendirilebilecek unsurlar da içermektedir.³⁶ Yılmaz,³⁷ Türkiye’de hurafelerin özellikle kadınlar arasında yaygın olduğunu, dindar kimlikli kadınlarda bile hurafelere ciddi yönelimin bulunabildiğini belirtmektedir. Bu oranın eğitim düzeyi düşük yetişkin kadınlarda daha yüksek olacağı öngörülebilir. Kur’ân kurslarında İslâmî kaynaklara dayalı olarak verilen dinî eğitimin, dinî hayata belirgin bir kalite getireceğini, kaynaklara dayalı bilgilerle inşa edilen dindarlığın sağlıklı bir Dinî Sosyalleşme için imkân oluşturacağını ve dine uygun görülmeyen yönelimlerden bireyleri uzaklaştıracağını ifade etmek mümkündür. Bu olgu yetişkin kadınların gündelik dinî pratikleri üzerinden gözlemlenebilir. K3, Kur’ân kurslarının bu konudaki katkısının azımsanmayacağını belirterek; kursa gelen kadınların artık kurşun döktürmemeye başladığını ifade etmektedir. Doğru bilgiyi öğrendikten sonra “Biz yıllardan beri ne yapıyormuşuz diyenler var” (K2).

2.2.2. Dinî Sosyalleşme

Türkiye dinin kurumsal yapılanması dikkate alındığında camilerin öncelikle erkeklere hizmet veren kurumlar olduğu, kadınların camiden yeterince istifade edemedikleri ifade edilebilir. DİB’in son yıllarda bu eksikliği

³³ Giddens, *Sosyoloji*, s. 168-169.

³⁴ Necdet Subaşı, “Gündelik Hayat ve Dinsellik”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sy. 2.

³⁵ Aslan, “Diyarbakır’da Geleneksel Kadın Dindarlığı Biçimleri”, s. 183.

³⁶ Fatma Yılmaz, “Kadınlar Arasındaki Hurafeler Ve İslâm’ın Hurafelere Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ocak Şubat Mart 2006, sy.1, s. 39; Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *U.Ü.İ.F.D.*, 2009, c. 18, sy. 2, s. 8.

³⁷ Yılmaz, “Kadınlar Arasındaki Hurafeler”, s. 39.

gidermek yönünde planlama ve teşvikleri söz konusudur.³⁸ Ancak bu konuda ciddi sorun ve eksikliklerin olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan kadınların camiyle irtibatı, camilerin geleneksel yapılanma biçimiyle de ilişkili görülebilir. Buna göre kadınların “fitne” vb. gerekçelerle, camiye gelmesi, istenmeyen bir durum olabilmektedir.

Öğreticilerin görüşlerine göre; Kur’ân kursuna gelen kadınlar bu kurumlara Dinî Sosyalleşme mekânı gözüyle bakmaktadırlar. Yetişkin kadınlar kursları camiler kadar olmasa da belirli ölçüde ibadet mekânı olarak görmekte, kurslara ibadet duygusuyla ve Dinî Sosyalleşme beklentisiyle yönelmektedir. K9’un ifadesine göre “...Oraya bir kurs değil de ibadet mekânı gözüyle bakanlar var.” K5 de “(Kadınlar Kur’ân kursuna gelirken) Allah’ın kendilerinden bunu istediğini ve bunu yapması gerektiğini bilerek geliyorlar” demektedir. Her yaş grubunda bu bakış açısını tespit ettiğini ifade eden K5, öğrencilerin önemli bir kısmının Kur’ân aşk ve şevkiyle, öğrenmek benim görev ve vazifem, Allah bana bunu emretmiş düşüncesiyle geldiğini belirtmektedir.

KKÖ’lerinin görüşlerine göre bazı öğrenciler için Kur’ân kursunun sosyalleştirme fonksiyonu dinî eğitim alma beklentisini aşmaktadır. Az sayıda da olsa bazı öğrenciler “Bir grup var orda. Kaynaşalım, kaynatalım, biraz eğlenelim” düşüncesiyle geliyorlar. “Mahalle içi ilişkileri çok iyi olan bir kursta görev yapmıştım. Sırf eğlenceye geliyorlar gibi geliyordu bana. Bana tuhaf gelmişti. Teneffüs aralarında çay demleyip pasta börek isteyenler (vardı). Ben böyle istememiştim. Yapmayalım istemiştim. Sınıfın çoğunluğundan biz bunun için geliyoruz zaten, yapmazsan gelmeyiz şeklinde tepki almıştım. Ben de yapmak zorunda kalmıştım” (K9).

2.2.3. Psiko-Sosyal Beklentiler

Belirli bir yaşın üzerindeki yetişkin kadınları Kur’ân kursuna yönelten nedenler arasında dindarlık algısı ile iç içe geçmiş bazı dinî-psikolojik unsur ve sorunlar dikkati çekmektedir. Bu nedenler, bir yakınına Yâsîn, Tebâreke okuyabilmekten yaşadıkları mutsuzluklara çare aramaya kadar uzanabilmektedir. K8, başlangıçta öğrencilerin kursa gelme amaçlarının sadece Kur’ân öğrenmek olduğunu düşündüğünü ancak Kur’ân öğrenme isteğinin arkasındaki psikolojik unsurları da fark ettiğini ifade etmektedir. “Meselâ yakını ölmüş. Yâsîn, Tebâreke öğreneceğim diyor. Gerçekten Yâsîn Tebâreke öğreniyor. Kursu bırakıyor” (K8).

Kur’ân kurslarına yönelen sosyo-ekonomik düzeyi düşük yetişkin kadınların sosyal hayatlarında psikolojik ve toplumsal sorunlar yaşama ihti-

³⁸ Hüseyin Yılmaz “, “Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Buna Yönelik Hizmetleri” *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 285-289.

mali daha yüksektir. Görüşmelerimizde KKÖ'leri bu konuya ilişkin görüşler dile getirmiştir. K1, öğrencilerinin tamamının her zaman Kur'an öğrenmek düşüncesiyle gelmediğini, çeşitli mutsuzlukların bu bireyleri kurslara yönelttiğini düşünmektedir. "Evlerinde genelde problemlili insanlar Kur'an kursuna geliyor. Keyfi yerinde olan maddi gücü yerinde olan, herhangi bir tartışması olmayan, sağlıklı insanlar çok gelmiyorlar. Onlar daha ücretli yerleri tercih ediyorlar. Sertifikalı yerleri tercih ediyorlar. Bizleri gerçek halkımız tercih ediyor."(K3). Öğrencilerin sorunlarının bazen travmatik düzeye varabildiğini ifade eden K8, anne-babasını bir kazada kaybeden ve intiharın eşiğine gelen bir öğrencisinin kendisine intihar için fetvâ istemeye geldiğini belirtmiştir. "Ayrılmak üzere olanlar geliyor, aldatılan eşler geliyor. (Hepsi) Buraya kuran öğrenmek için gelmiyor. (Kur'an kursunda) bir şekilde rahatlayacak. Karar veremiyor. Karar vermeye geliyor. Biz onları rehabilite ediyoruz, rehber olmaya çalışıyoruz" (K8).

DİB'in verilerine göre,³⁹ Kur'an kursuna gelen yetişkin kadınların önemli bir kısmı bir okul bitirmemiştir. Bu verilere göre eğitime eksikliğine bağlı bireysel problemler, bu öğrencilerin hayatlarında çeşitli sorunlar doğurabilir. Bu eksiklikler kendisi için bir şey yapamamanın, dolayısıyla kendisi değerli hissedememenin sebebi olabilir. Bu sebepler bir yaygın eğitimi kurumu olan Kur'an kurslarının anlamını öğrencilerin gözünde değiştirebilmektedir. "Buraya gelince kendilerini çok değerli hissettiklerini (gördüm). Burada bunun farklı şekilde çıkartıldığını (kendilerinin değerli olduğunu hissettiklerini) ve toplumda da artık fark edildiklerini, değer gördüklerini söylüyorlar" (K2).

2.2.4. Boş Zamanı Değerlendirme

Boş zaman uğraşları, kişinin toplumsal sorumluluklar üstlenmesini gerektirmeyen, çoğunlukla gönüllülük esasına göre şekillenir.⁴⁰ Boş zamanların üç temel fonksiyonu eğlenmek, dinlenmek ve gelişimdir. Boş zaman uğraşları insan düşüncesini günlük eylemlerin sıradanlığından kurtarır. Geniş sosyal katılıma zemin hazırlayarak kişilik gelişimine katkı sağlar. Gelişen sosyal hayatta bireyin yeni bilgilerle donanmasını sağlar.⁴¹ Ancak boş zamanların nasıl değerlendirileceği kişinin yaşam felsefesi ve beklentileri ile yakından ilgilidir. Varlığın ve hayatın dinî değerlere göre anlam kazandığı bir toplumsal hayatta zaman, Tanrının belirlemiş olduğu hedefler

³⁹ www.diyenet.gov.tr, <http://www.diyenet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>, Erişim Tarihi: 08.12.2016.

⁴⁰ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 682.

⁴¹ Suat Karaküçük, *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme*, Bağırhan Yayınevi, Ankara 1999, s. 49-50; A. Azmi Yetim, *Spor ve Sosyoloji*, Morpa Yayınları, İstanbul 2005, s. 187-188.

doğrultusunda kutsal bir mâhiyet kazanır.⁴²

Yaygın eğitimin amaçlarından bazıları millî kültür ve değerleri koruyucu, geliştirici, tanıtıcı ve benimsetici nitelikte olmasıdır. Birlikte yaşama ahlâkı ve davranışı kazandırmak, boş zamanları iyi bir şekilde değerlendirme ve kullanma alışkanlığı kazandırmak da yaygın eğitimin amaçları arasındadır.⁴³ Yetişkin kadınları Kur'ân kursuna yönelten nedenlerden biri boş zamanı değerlendirme arzusudur. Ancak bu yönelim eğlence vb. içerikli bir yönelimden ziyâde vaktini kıymetlendirmek ve dinî faaliyetle birleştirmek arzusu ile birlikte gelişmektedir. Yaygın eğitimin amaçlarıyla örtüşen bu durum, öğrencilerin kursa yönelme nedenleri arasında dikkat çekmektedir. “Merkezden gelenler ev hanımı olup evde işi olmayanlar veya emekli olup evde yapacak bir şey bulamayıp gelenler var. Yapacak bir şey olmadığı için boş zamanını değerlendirmek için, psikolojik olarak kendisini dengelemek için geliyor. Eşiyle, ailevî problemleri veya maddî problemleri var. Farklı bir nefes, kendini atacak bir yer olarak görenler var (K9). “...Evde vakit geçirecek bir şey yok, sürekli komşuya gitmek ile olmuyor, sürekli televizyon izlemekle olmuyor. Ben vaktimi iyi bir şekilde geçireyim diyen, sosyalleşmek isteyen hanımlar kursa geliyorlar. Bu şekilde kursu vakti iyi değerlendirebilme mekânı olarak kabul ediyorlar. Ben o şekilde görüyorum. İnsanlar zamanın kıymetli olduğunu biliyorlar ve bunu en iyi şekilde kurslara gelerek değerlendiriyorlar” (K5). “İlgi alanımız değişti diyorlar. Hayatımızdaki boşluğu güzel uğraşlarla doldurduk diyorlar.” (K8).

Yetişkin kadın öğrencileri Kur'ân kursuna yönelten nedenler incelendiğinde; Kur'ân kurslarının eğitim öğretim kurumu olması dışında başka fonksiyonlarının da olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Kur'ân kursunu bir sosyalleşme mekânı olarak görme eğilimi dikkat çekmektedir. Buna göre kursa yönelen bireyler, Kur'ân kursunu boş zamanlarını değerlendirecekleri, emsalleri ile bir araya gelerek sosyalleşecekleri ve zamanlarını kıymetlendirecekleri bir kurum olarak görmektedirler.

Öğrencileri Kur'ân kursuna yönelten nedenler belirgin bir şekilde tasnif edilebilse de bu tasnifin mutlak bir tasnif olmadığı ve birçok unsurun bir arada olduğu görülmektedir. “Kur'ân kursları işlevi açısından bakıldığında bunlar aslında birbirine paralel gidiyor. Kur'ân kursuna (yönelim) öncelikle eğitim ve öğretim amaçlı. İkinci (olarak Kur'ân kursları) sosyalleşmek amaçlı faaliyet veriyor” (K5). Daha önce üç farklı Kur'ân kursunda çalıştığını ifade eden K7, öğrencilerin bu kurslara öncelikle Kur'ân öğrenmek amacıyla geldiğini ancak bu amacın kursa giriş için bir amaç olup daha sonra kursun öğrencilere başka alanlarda da hizmet verdiğini ifade etmiştir. “...Kursa başka türlü getiremiyorsun. Ama bir kere geldikten sonra da or-

⁴² Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 219.

⁴³ Ercan Türk, *Millî Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler Türk Eğitim Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 127-129.

tamın sadece Kur’ân öğrenmek için bir ortam olmadığını görüyor. (Kur’ân kursu ortamı onun için) bir sosyal ortam, derdini paylaşabilme, sıkıntısını giderebilme, evdeki dört duvardan kurtulup farklı düşünebilme ortamına dönüşüyor” (K7).

2.3. Dinsel Sosyal Mekânın Üretimi Olarak Kur’ân Kursları

Modern toplum yapılarının en belirgin özelliklerinden biri bireyselliğin ön planda olmasıdır. Daha önce kırsal bölgelerde yaşayıp şehre göç eden ve şehrin çeperlerinde yaşayan sosyal kesimler, mevcut sosyal ağlara dâhil olmadıklarında geride bıraktıkları sosyal ilişkilerin yerine yenisini koyamamakta, yalnızlaşmakta, yeni sosyal ağlara ihtiyaç hissetmektedirler. Hızlı toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan bu gerçeklik, Kıray’ın kavramsallaştırmasıyla “tampon kurumlar” a olan ihtiyacı arttırmaktadır. Zira toplumsal yapının bütün öğeleri aynı hızda ve miktarda değişmez, arada boşluklar oluşur. Sosyal değişme sırasında ortaya çıkan tampon kurumlarla birlikte yeni ilişkiler, değerler ve işlevler ortaya çıkar. Bu yönüyle tampon kurumlar sosyal yapının denge halini korur.⁴⁴ Bu anlamda Kur’ân kursları da yeniden sosyalleşmenin mekânı olan tampon kurum işlevine sahiptir denebilir.

Sosyalleşme, birey toplum ilişkisi bağlamında ele alındığında bireyin topluma uyum sağlaması sürecidir. Bu anlamda bireylerin yeni meslek gruplarına girmesi, yaş kategorilerinin değişmesi, yeni sosyal ortamlara uyum sağlama zorunluluğu, sosyalleşmenin devam eden bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında gençlikten yetişkinliğe, yetişkinlikten yaşlılığa geçiş aşamalarında toplum bireylerden bu kategorilere uygun norm ve değerleri benimsemesini ve ona uygun davranmasını bekler. Yetişkinler, yaygın eğitim-öğretim ortamlarına belirli bir tecrübî birikimle gelirler. Bu sebeple onlar, bir eğitim kurumuna yönelirken yaşamlarını kolaylaştıracak, problemlerini çözecek, yaşamda karşılaştıkları engelleri aşmaya yönelik konuları öğrenmek isterler.⁴⁵ Yaygın eğitim kurumları ve bu bağlamda Kur’ân kursları yatay bir şekilde kültürlenmenin yaşandığı, dinî ve sosyal değerlerin bireylere aktarıldığı, yeniden sosyalleşmenin gerçekleştiği mekânlar olarak değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle Kur’ân kursları öğrencilerin talebine bağlı olarak açılan ve yetişkinlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayan kurumlardır.

Öğreticilerin görüşlerine göre Kur’ân kursları kadınların sosyalleşme süreçlerine önemli katkılar sağlamaktadır. K1, yetişkin kadınların kursa

⁴⁴ Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 431, 439.

⁴⁵ Nur Otaran, *Yetişkin Eğitimi Kılavuzu, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi*, Ed. Nur Otaran, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2008, s. 24-25.

geldikten sonra sosyal ilişkilerinde belirgin bir değişim gözlemlediğini ifade etmiştir. “Genel bir kanaat olarak kursların kadınların sosyal hayatında değişiklik yaptığını söyleyebiliriz”. K1’e göre Kur’ân kursundaki sosyal ortam öğrenciyi sürüklemekte, öğrenci istemese bile sosyal ortama zamanla uyum sağlamaktadır. “Hatta bu sosyal ortam hocaları dahi sürüklüyor. Hocalarında sosyal yönünü geliştiriyor. Kimi hocahanim etliye sütlüye karışmak istemez. Ama bu programlarla hayatını akıtır”. Kursta düzenlenen sosyal aktiviteler “...Kadınlar arasında birbirlerini etkileme hevesi (doğuruyor). Böylece daha girişken olabiliyorlar. Hayırlara daha çok el atıyorlar. Ararlar sorarlar, ihtiyacı olan var mı, yardım edeceğimiz bir şey var mı diye. Birbirlerini etkilemek adına da sosyalleşiyorlar” (K1). Işıkdoğan ve Aktürk’ün⁴⁶ çalışması da bu görüşü desteklemektedir. Buna göre araştırmaya katılanların %81,1’i Kur’ân kursunun sosyalleşmelerine katkı sağladığını belirtmiştir.

Kur’ân kurslarında bireyler çoğunlukla kendi sosyal statüsünden olan akranlarıyla bir arada eğitim almaktadır. Kursların bu yönü öğrencilerin devamını kolaylaştıran bir unsur olarak görülebilir. Kadınları belirli çekincelerle örgün eğitim kurumlarına ya da farklı sosyal ortamlara gönderme konusunda isteksiz olan eş veya aileler, konu Kur’ân kursu, din eğitimi olduğunda daha esnek davranabilmektedir. Bir başka deyişle farklı sosyal ortamlara aile bireylerini göndermek istemeyen eşler yetişkinlere hitap eden Kur’ân kurslarına eş ve çocuklarını daha güvenle gönderebilmektedir. “Daha önce eşi evin dışına bile çıkmasına izin vermiyormuş. Ancak Kur’ân kursu olunca ses çıkarmıyorlar.” (K6). Öğreticilerden aldığımız bilgilere göre kursa gelen öğrencilerden önemli bir kısmı daha önce resmî bir eğitim kurumuna hiç devam etmemiştir. DİB’in istatistikleri de bunu desteklemektedir. Böylelikle Kur’ân kursları öğrencilerin emsalleriyle sosyalleştiği eğitimde fırsat eşitliğine de katkı sağlayan bir sosyal ortam olmaktadır.

2.4. Kur’ân Kursları, Kaliteli Sosyal İlişkiler ve Sosyal Algının İnşası

Kaliteli sosyal ilişki bireylerin toplumsal hayatta başarısını etkileyen bir unsurdur. Kaliteli sosyal ilişkilerle, sosyal bir varlık olan insan yalnızlık duygusundan kurtulur. Ancak bireylerin kendi dışındaki ile iletişime geçme sürecinde sosyal algı düzeyleri belirleyicilik taşır. Sosyal algı düzeyleri yüksek bireyler, toplumsal hayata daha aktif katılmakta, sosyal öğrenmesi gelişmekte ve sosyalleşmesi daha başarılı olmaktadır.⁴⁷ K5, öğrencilerin

⁴⁶ Davut Işıkdoğan, Müberra Aktürk, “Kuran Kurslarının Kadınların Din Eğitimiine Katkısı (Diyarbakır Örneği)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 14, sy. 1, s. 89.

⁴⁷ Ahmet Atalay, Kürşat Akbulut, A. Serdar Yücel, “Bireylerin Sosyal Algı Ve Sosyalleşme

bir din eğitimi kurumunda tanışıp bir araya gelmelerinin bir topluluk ruhu oluşturduğunu ve sosyal davranışlarına belirgin bir kalite getirdiğini düşünmektedir. “Kur’ân kursunda bir araya gelen bireyler cemaat ruhunu yaşamayı, birlikte olmayı, fedakârlıkta bulunmayı öğreniyor. Öğrencilerden bu konularla ilgili paylaşımlar oluyor. Meselâ bir arkadaş benim müsait olmadığım zaman diğerinin derdini dinliyor, birbirine yardımcı oluyor.” (K5). Daha önce birbirini tanıyan bireyler için bile Kur’ân kursları kaliteli sosyal ilişkilerin olduğu bir kurum olmaktadır. “... Belki aynı kapı komşusuyken Kur’ân kursuna gelince biraz daha güven sağlamış oluyor. Her şekilde Kur’ân kursu daha güvenli bir ortam geliyor onlara” (K5). Kur’ân kursları bazı sosyal ortamlarla ilgili rezervleri bulunan bireyler için de çekim unsuru olmaktadır. “Az önce bir öğrencimizden bahsettik. Evliken eşi vefat etmeden önce bir yere göndermezmiş. Sonradan buraya gidip gelmeye başladı. Buraya gelip gitmeye başladıktan sonra komşusuyla, yıllardır yakın olan bir insanla bile, burada daha farklı bir ilişki içerisinde olabiliyorlar. (Çünkü burası onlara) aynı amaç doğrultusunda çalışma, tatlı bir rekabet ortamı oluyor” (K4).

KKÖ’ler Kur’ân kurslarının öğrencilerin sosyalleşmesine ve kaliteli sosyal ilişkiler geliştirmesine katkı sağladığını düşünmekte ve pratik örnekler sunmaktadırlar. Onlara göre farklı sosyal kesimlerden ve görüşlerden gelen öğrenciler bazı davranışları Kur’ân kursu ortamında ilk defa tecrübe etmektedirler. “...En azından geçinmeyi öğreniyorlar. Farklı görüşlerdeki insanlara tahammülü öğreniyorlar. Sınıfa ilk geldiklerinde çok tesettürlü olan açık olana, (farklı bakabiliyor), çok sigara içiyorlarsa sıkıntı oluşuyor. Ama 8 ay içerisinde zaman boyunca (belirli bir noktaya geliyor). Burada çeşitli cemaatlerin çeşitli görüşlerin öğrencileri oldu. Sınıfım şu anda öyle. İlk zamanlar tartıştıkları konular (azalıyor), ne olacak, ne var birbirimizi idare edelim gibi (düşünüyorlar). Birbirlerini idare etmeyi öğreniyorlar, geçinmeyi öğreniyorlar bakın... Veya yalan lafını biz tamamen kaldırıyoruz. Diyoruz ki şaka yapıyorsun herhalde. Şaka olarak aldık yani. Yemini, yalanı rayına oturttuk yani aralarındaki ilişkilerde. Veyahut izin olayını bilmiyor, çıkıyor sınıftan telefonunu alıp. Biz izin istediniz herhalde diyerek hatırlatıyoruz. En azından arkadaşından izin almayı, resmî bir yerden izin almayı öğreniyor. Resmî bir yere gittiğinde nasıl davranacağını öğreniyor. Kafeteryaya, pastaneye, bir otele veya pikniğe götürüyoruz... Gittiğimiz yerlerde bir otelde oturmayı öğrensin, bir lokantada oturmayı öğrensin. Bunlarda çok kazanımlar elde etmeyi öğrendik. Kaliteyi, kibarlığı öğrensin istiyoruz” (K3).

Ancak K9, Kur’ân kursu eğitiminin bireyleri ibadet, zikir gibi dinî ri-

tüellere yönelttiğini, kursa devam eden bireylerin yaşlarının değişime çok elverişli olmayışı sebebiyle öğrencilerin davranışlarında çok ciddi değişiklikler olmadığını düşünmektedir. K6 da benzer ifadeleri dile getirmektedir. “Geçen yıl devam eden ve bu yılda derslerimizde bulunan hanımefendiler birlikte yaşama ahlâkına ya da sınıf düzenine dair, en basit ses tonunu ayarlama konusunda bile kendilerinden ödün vermiyorlar. Yani bazı karakter ya da kişilik özellikleri vardır. Onları olduğu gibi muhafaza edip hiç törpüleme yoluna gitmiyorlar. Bugün ödev verdiğim zaman -af buyurun- “benim beynim sünger gibi ben yapamam bunları benden bu kadar” gibi çok rahat kestirip atıyor. Hani sanki çok törpülenmeyi istemiyorlar. Beni bu şekilde kabul edin beklentisiyle geldiğini düşünüyorum... Ashabın 30 yaşından 40 yaşından 50 yaşından sonra 180 derece değiştiklerinin altını çiziyoruz. Ama şimdilik benim gözlemlediğim değişiklik yok.”(K6).

2.5. Kur’ân Kursları, Sosyal Faaliyetler ve Kimlik

Kur’ân kurslarında eğitim öğretim ortamının daha cazip hâle gelmesi için belirli sosyal ortamların oluşturulması önemli bir gerekliliktir. Kur’ân kurslarında düzenlenen sosyal etkinlikler yaygın bir iletişim kanalı oluşturarak, sosyal kimliği pekiştirir, bireylerin sosyalleşmesine katkı sağlar. Öğrenme sürecine etkin bir şekilde katılmak isteyen yetişkinler için ihtiyaca dayalı sosyal etkinlikler, millî ve insanî duyguların pekişmesine, kültürel alanda gelişime katkı sağlayabilir. Planlı ve sistemli sosyal faaliyetlerle yetişkin kadınların sosyal sorunlarına rehberlik edilebilir. Diğer taraftan sosyal etkinlikler, eğitimin pratiğe dökülmesine katkı sağlayabilir.⁴⁸ Bu bağlamda öğreticiler tarafından planlanan sosyal faaliyetler bu hedefin gerçekleşmesi için önemli bir imkân sağlamaktadır. Kur’ân kursu öğreticilerinin bu konuda belirli bir farkındalık içinde olduğu görülmektedir. Ancak bu tek taraflı değildir. Farklı sosyal faaliyetler öğrenciler tarafından da istenmekte, bu faaliyetler öğrencileri bu kurumlara bağlayan başat unsurlardan biri olmaktadır. Bu bağlamda Kur’ân kurslarında gerçekleştirilen faaliyetler üzerinde durmak gerekmektedir.

Öğreticilerden elde edilen verilere göre, kurslarda düzenlenen sosyal etkinlikler; dinî gün ve gecelerde düzenlenen programlar, gezi-piknik faaliyetleri, kermes vb. hayır amaçlı faaliyetler, cenaze, hasta ziyareti, düğün gibi önemli günlerde gerçekleştirilen ziyaretler, kursta ve kursun dışında düzenli bir şekilde sürdürülen çay sohbetleri olmak üzere oldukça geniş bir yelpazede yürütülmektedir. Genel olarak öğrencilerin bu faaliyetlere çok istekli olduğu, çok iyi geri dönüşlerin olduğu, hatta kursa bu faaliyetler için

⁴⁸ Gülay Sormageç, “Sosyal Etkinliklerin Din Hizmetlerindeki Yeri ve Önemi”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (3-4 Kasım 2007), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 663.

gelen çok sayıda öğrencinin olduğu ifade edilmektedir.

“Özel günlerde, dinî günlerde muhakkak halka açık bir program yapılıyor. Meselâ şu anda Muharrem Ayı sebebiyle Cuma günü aşure programımız olacak, halka açık bir program oluyor... Kutlu Doğum etkinliklerinde bin kişilik bir organizasyon oluyor... Bütün hepsi katılır” (K2). “Özellikle gezi programları çok hoşlarına gidiyor. Öğrencilerle şehir içi ya da şehir dışı gezi yaptığımız zaman kaynaşma oluyor. Hem kurs ortamı dışında bir birliktelik gerçekten çok motive edici oluyor. Biz daha çok şehir içinde geziler yapıyoruz. Çok çok mutlu oluyorlar, derse gelmeyen ya da haftada 1-2 gün gelen hanımlar o gün en başta listenin ya da kuyruğun önünde, aracın önünde yerlerini alıyorlar, memnuniyetlerini ifade ediyorlar. Onların gezi, kermes vb. faaliyetlere katkılarını muhakkak söylemem gerekir. Mültecilerle ilgili 1-2 faaliyet yapmıştık. Ne kadar sağlık problemleri olursa olsun hocam ben oturur şu yemeği pişiririm, şu işi görürüm gibi çok özverili yardımları var. Bu zannediyorum dinî hizmet boyutunun ya da Allah Teâlâ’nın rızâsını kazanma boyutunun çok derinlerde yer aldığını gösteriyor. Bu noktalarda tam kadro kadınları görebiliyoruz.” (K6). “Düğünlerle birlikte iştirak ediyoruz, piknikler yapıyoruz. Aramızda kendi kurduğumuz sohbet grupları var. Bu sohbet bildiğimiz sohbet muhabbet grupları, gün gibi. Bu şekilde onlarla bağlantıyı koparmıyoruz. Gerçekten yıllardır süren bir grubum var benim. 2012 den beri her ay bunlarla görüşüyorum... Arkadaşlıkları çok güzel pekişiyor.” (K1).

Ekonomik kısıtlılıklar, çalışma hayatının zorlukları, ailevî sebepler toplumsal anlamda bireylerin hayatını kısıtlayabilen unsurlardır. Diğer taraftan bireylerin tek başına bazı aktiviteleri gerçekleştirmesi, bu aktiviteleri gerçekleştirecek sosyal ortamları oluşturması çeşitli güçlükler içermektedir. Kur’ân kursları ekonomik kısıtlılıkların, zaman ve çevreye ilişkin kısıtlılıkların aşıldığı ve öğrencilerin dinî duygularla bir şeyler yapma motivasyonu ile mobilize edildiği kurumlardır. Bu kurslarda planlanan çeşitli aktiviteler yetişkin kadınlar için ciddi bir sosyal alternatif dönüşebilmektedir. “Aktivitelerimiz oluyor; yemekler, kahvaltılar, bir yerlere gitme. İlk defa İstanbul’u görenler var kursa geldikten sonra. Bunun memnuniyetini ifade edenler var” (K4).

Kur’ân kurslarında gerçekleştirilen sosyal içerikli hayır faaliyetleri öğrenciler için hem mânevî doyum sağlamakta hem de sosyalleşme imkânı oluşturmaktadır. “Kermesler öğrencilerin hayırdaki birleştiği faaliyetler oluyor. Kermes ruhu, birlikte bir şeyler yapma kültürünü çok geliştiriyor. Meselâ bir kermes yapmıştık. Kutlu Doğum, komşuluk hakkında ne yapalım, kermes yapalım, elde ettiğimiz gelire 20 aileye güzel erzak hazırlayalım. Ama çok güzel olsun. Buna herkes katkıda bulundu. Komşusuna bir paket götürmek yerine orada ona gidip katkıda bulundu. Aileleri de beraberce

tespit ettik. Kime yapalım kim sizce daha ihtiyaç sahibi şeklindeki zihin hareketleri tüm hanımları rahatlattı. Yani ben yorulduym artık diyorum bazen. Her sene bekliyorlar. Meselâ kursa yardım sahasında çocuklara oyuncak. Meselâ o da güzel olmuştu. Büyük ve küçük buluşması. Bir yetim kız duyuyoruz ona ne yapalım. Çeyiz toplayalım güzel olsun yani böyle iyi şeylerden oluşsun. Bu gibi faaliyetlerimiz oluyor” (K4).

Modern dönemde bireycilik, toplumsal iş bölümü artmış, kurumsal yapılar gündelik hayatta daha baskın bir yer tutmuştur. Toplumsal değerlerin dönüşmesi/yıpranması, sosyal medya başta olmak üzere yeni iletişim biçimlerinin yaygın etkisi, çalışma hayatının farklılaşması, konutların küçülmesi, toplumsal değişme sonucu aile ve yaşlılar hakkında mevcut değerlerin değişmesi birincil ilişkileri sınırlayan bir unsur olmuştur. Bu gelişmeler kuşakların birbiriyle ilişkisini daha da sınırlanmıştır. Kur'ân kurslarında planlanan sosyal faaliyetler, farklı kuşakların buluşmasına ve iletişim ortamının doğmasına kapı açabilmektedir. “Bir kutlu doğumda ilkokula gittik... Talebelerimizi götürdüm. Birisi lokum dağıtıyor, biri gül suyunu dağıtıyor, birisi hediyeleri. Hediyeleri burada beraber hazırlıyoruz. O aşamada bir grup öğrencimiz görev alıyor, giderken başka bir grup geliyor. Orada yaşadıkları sevinç onları çok etkiliyor. Çocuklarla buluşma onları çok etkilemişti. Onları yapıyoruz çok güzel geçiyor” (K4).

Kur'ân kursları yaygın eğitim kapsamında ve gönüllülük esasına dayalı yürütülen bir faaliyet olduğundan, öğreticilerin farklı sosyal faaliyetlerle kursları cazibe merkezine dönüştürmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu faaliyetler kursa gelmeyen bir kitlenin kurslarla tanışması için bir basamak olmaktadır. “Kursta 15 günde bir çay içiyoruz. Çay toplantısı yapıyoruz. Bu toplantılara öğrencilerin komşularını da getirebileceğini söylüyoruz... Ben Kur'ân kursuna gidip öğrenemem, bana gülerler, beni yanlış anlarlar ya da yadırgarlar diye düşünen arkadaşlar da var. Ortamımızı görsünler, buna bir adım atsınlar diye yaptığımız faaliyetler var. 15 günde bir düzenli olarak yapıyoruz (K5).

K3, kurslarda düzenlenen sosyal faaliyetlerin öğrenciler üzerindeki psikolojik etkilerine dikkat çekmekte ve bu faaliyetlerin öğrencilerin kendi potansiyelini ortaya koyduğu, birlik ruhunu destekleyen ve öğrenciye belirli bir statü sağlayan faaliyetler olduğunu ifade etmektedir. “Sosyal faaliyetlerde kendilerini çok özel hissediyorlar. Bir tanesi diyelim ki çok güzel yemek pişiriyor. O açılışı burada sergilemek istiyor. Aşureyi ben yapayım diyor Meselâ. O onu yaptığında artık baya kendisini kursta kadrolu gibi hissediyor. O duyguya eriyor. Ya da (Kur'ân okuyuşu olarak) belirli düzeye gelmiş hanımlara diyorsunuz ki; artık mahallede siz okuma yapabilirsiniz... Oraya gittiğinde en azından o mahallede Kur'ân bilmeyen kadınların arasında kendisine bir vasıf atfediyor. Tabi bunu tevazu içinde yapmasını da öğretiyoruz” (K3).

Sonuç

Bireyin topluma uyum süreci olarak görülebilecek sosyalleşme, hayat boyu devam eder. Sosyalleşmeyi sağlayan en önemli unsurlardan biri dindir. Din bireyleri aynı inanç dairesinde birleştirerek amaç birliği oluşturur. Dinî pratikler yoluyla oluşan sosyalleşme ortamları, toplumsal bütünlüğü sağlayan sosyal mekân ve sosyal zaman olgularını üretir. Burada meydana gelen dinî duygu, pratik ve organizasyonlar ise kaliteli sosyal ilişkiler üreterek inananların toplumsal hayata aktif katılımını teşvik eder.

Eğitim bireylerin, hayata hazırlanmasını ve topluma uyumunu gerçekleştiren bir süreçtir. Bu açıdan sosyalizasyondan ayrı düşünülemez. Kur'ân kursu öğrencilerinin bir yaygın din eğitimi olan Kur'ân kurslarından beklentileri, kurslara yönelme nedenleri dikkate alındığında; bu kurumlar, kurumsal bir eğitim sürecinden geçmemiş, yeterince sosyalleşmemiş bireyler için fırsat eşitliğini sağlayan ciddi alternatif kurumlar olarak değerlendirilebilir. Zira bu kurslarda eğitim alan bireylerin önemli bir kısmı daha önce resmi bir kurumsal eğitim sürecinde yer almamıştır. Ayrıca bu kurumlar yaygın etkisi dikkate alındığında dinî grupların zaman zaman toplumsal bir probleme dönüşen yapılanmalarına karşı sağlıklı bir alternatif olarak görülebilir. Ancak konunun kapsamlı araştırmalarla ele alınması ve uzun vadeli planlamalara dayalı olarak yürütülmesi gereklidir.

Çalışmamızın sonuçlarına göre; yetişkin kadınları Kur'ân kursuna yönelten sebepler arasında sosyalleşme beklentisi önemli bir unsurdur. Öğrencilerin kursa geliş amacı ne olursa olsun, Kur'ân kursu eğitiminin doğal sürecinde ortaya çıkan sosyalleşme fonksiyonu, öğrenciler için önemli bir alternatif olmaktadır. Kur'ân kursunun bu fonksiyonu, eğitim ve sosyo-ekonomik gerekçelerle dezavantajlı konuma düşmüş kadınlar için daha işlevseldir.

Kur'ân kurslarında İslâm'ın temel kaynaklarına dayalı, toplumun her kesimine hitap eden, şeffaf ve ötekileştirici bir dil kullanmayan eğitim süreci, yetişkin kadınların sosyal algı düzeylerinin yükselmesine, kaliteli sosyal ilişkiler geliştirmesine destek olmaktadır. Böylelikle bireyler toplumsal hayata daha aktif katılabilmektedir. Bu yönüyle Kur'ân kursları dezavantajlı sosyal kesimlerin toplumsal entegrasyonunu sağlayan başat kurumlardan biridir.

Kur'ân kursları, yatay sosyal hareketlilik sonucu ortaya çıkan uyum süreçlerinde, çevreden merkeze doğru hareket hâlindeki toplum kesimlerinin yaşadığı sosyal krizleri azaltan ve entegrasyon sürecine katkı sağlayan tampon kurumlar olarak görülebilir.

Kur'ân kurslarında düzenlenen sosyal faaliyetler, yetişkin kadınlar için özel sosyal ortamlar üretmekte, dinî duygularla bu ortamlara gönüllü katılım sağlanmakta, bu bağlamda üretilen sosyal davranışlar öğrencilerin

toplumsal hayata katılımını arttırmaktadır. Öğrencilerin din eğitimi alma düşüncesiyle Kur'ân kurslarına yönelmesi, Kur'ân kurslarında organize edilen sosyal faaliyetlerin dinî içerikli olması, öğrencileri kurslardaki sosyal faaliyetlere katılımı arttırmaktadır.

Özetle; çalışmamızın sonuçlarına göre Kur'ân kursları, yetişkin kadın öğrencilerin sosyal algı düzeyini yükseltmekte, kaliteli sosyal ilişkiler üretmekte, özellikle sosyal krizler esnasında dezavantajlı yetişkin kadınların toplumsal entegrasyonuna katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Arabacı, Fazlı, “Türkiye’de Dinî Sosyalleşmenin Temel Etkenleri”, *Dini Araştırmalar*, 2003, c. 6, sy. 16, s. 39-54.
- Aslan, Esra, “Diyarbakır’da Geleneksel Kadın Dindarlığı Biçimleri: Mevlit, Kabir Ziyareti”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*,), y.14, s. 27 (Bahar /2016/1), s. 165-187.
- Arslan, Mustafa, “Dinî Toplumsallaşma ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2006, sy. 31, s. 61-78.
- Atalay, Ahmet, Kürşat Akbulut, A. Serdar Yücel, “Bireylerin Sosyal Algı Ve Sosyalleşme Düzeylerinin Gelişiminde Rekreatif Uygulamaların Önemi”, *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 2013, İlkbahar Dönemi, c.1, sy.1, s.18-29.
- Ataman, Kemal, “Yapısal Adaptasyon Ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını Üstlenme Süreci” *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri(20-24 Eylül 2004)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 531-538.
- Aydın, Mehmet Şevki, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'ân Kursu*, DİB Yayınları, Ankara, 2008.
- Aydın, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Başkurt, İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi ve Yaz Kur'ân Kursları*, DEM Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bilgin, Vejdi, “Dinî Sosyalleşme ve Dinî Bilinçlenmede Caminin Yeri ve Önemi”, *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s.187-209.
- Büyüköztürk, Şener, Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. Demire, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, 2012.
- Çelik, Celalettin, İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”, *Toplum Bilimleri Ocak-Haziran 2006-2009*, sy.1-3, s.141-166.
- Çoştu, Yakup, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler: Samsun Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ondokuzmayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2009, s.90.
- www.diyamet.gov.tr, <http://www.diyamet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>, Erişim Tarihi: 08.12.2016.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Eğitim Ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği, Yayınlanma Tari-

- hi: 07.01.2012, Sayı: 28257, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120407-13.htm>, Erişim Tarihi: 11.01.2017.
- Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Pegem Akademi, Ankara, 2008.
- Gecas, V. "Socialization", *Encyclopedia of Sociology*,. Editör(ler). Borgatta, E. F., Rhonda J. Montgomery, V., Macmillan Reference, vol:1, pp. 2855-2864, New York, 2000.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2013.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Günerigök, Mustafa, "Din Sosyolojisi Metodolojisinde Anlayıcı Yaklaşım: MaxWeber Örneği", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, sy.32, s. 307-327.
- Güngör, Özcan, "Amerika'daki Türk Gençleri İçin Cami ve Dinî Sosyalleşme (New Jersey Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, c.48, sy.4, s.117-136.
- Işıkdoğan, Davut, Adem Korukcu, "Yaz Kur'ân Kurslarında Kur Sistemi ve Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Bu Sisteme Bakışı", *AÜİFD XLIX*, sy.I, s.201-221.
- Işıkdoğan, Davut, Müberra Aktürk, "Kuran Kurslarının Kadınların Din Eğitimine Katkısı (Diyarbakır Örneği)", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c.14, sy.1, s. 75-106.
- İnce, Abdullah, *Yaşlanma Döneminde Dinî Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilimdalı, Ankara, 2012.
- Kaptan, Sami, *Bilimsel Araştırma İstatistik ve Teknikleri*, Tek Işık Web Ofset Tesisleri, Ankara 1995.
- Karacelil, Süleyman, "Kur'ân Kursu Öğreticilerine Göre Kur'ân Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, y.2, c.2, s.3, s.274-295.
- Karaküçük, Suat, *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme*, Bağırhan Yayınevi, Ankara 1999.
- Kılavuz, Mehmet Akif, *Kur'ân Kurslarında Yetişkin Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2005.
- Kongar, Emre, *Türk Toplum Bilimcileri 1*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- Korkmaz, Mehmet, *Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Kurt, Abdurrahman, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", *U.Ü.İ.F.D.*, C. 18, S. 2, 2009, ss. 1-29.
- Kuş, Elif, *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi, Örnek*

- Program NVivo İle Gösterimler*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.
- Lefebvre, Henry, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul 2007.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Mendras, Henry, *Sosyolojinin İlkeleri*, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Newman, David M., *Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek (Özet Basım)*, çev. Ali Arslan, Nobel Akademi, Ankara 2013.
- Okumuş, Ejder, “Din ve Sosyalleşme”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, c.9, sy.11, s.429-454.
- Otaran, Nur, *Yetişkin Eğitimi Kılavuzu, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi*, Ed. Nur Otaran, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2008.
- Öcal, Mustafa, “Türkiye’de Kur’ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.13, sy. 2, s. 81-140
- Polat, Fazlı, “Türk Toplumunda Zihniyet Oluşumu Açısından Dînî Sosyalleşme ve Karşılaşılan Bazı Problemler”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2002, c.9, sy.19, s.207-217.
- Sherkat, Darren E., “Dinî Sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri” çev. Özcan Güngör, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2013, c.8, sy.3, s.279-297.
- Sormageç, Gülay, “Sosyal Etkinliklerin Din Hizmetlerindeki Yeri ve Önemi”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 663-669.
- Subaşı, Necdet, “Gündelik Hayat ve Dinsellik”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sy. 2., s. 239-267.
- Toker, İhsan, *Bir Yapılaşma İlişkisi Olarak Kadınlar ve Din: -Başkent Kadın Platformu Örnek -Olayı-*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilimdalı, Ankara 2005.
- Türk, Ercan, *Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler Türk Eğitim Sistemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.
- Türkdoğan, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB yayınları, İstanbul 1995.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Proje Yürütücüsü; Ahmet Sinan Türkyılmaz, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 2014.

Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.

Yetim A. Azmi Yetim, *Spor ve Sosyoloji*, Morpa Yayınları, İstanbul 2005.

Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999

Yılmaz, Fatma, “Kadınlar Arasındaki Hurafeler Ve İslâm’ın Hurafelere Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ocak Şubat Mart 2006, sy.1, s. 21-40.

Yılmaz, Hüseyin, “Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Buna Yönelik Hizmetleri” *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s.277-292.

EK 1;

Görüşme Yapılan Kur’ân Kursu Öğreticisi Bilgileri

K1; İlahiyat Fakültesi mezunu, Doktora yapıyor, Görev süresi 7 yıl.

K2, Ön Lisans Mezunu, Görev süresi 14 yıl.

K3; İmam Hatip Lisesi Mezunu, Görev süresi 21 yıl.

K4; İlahiyat Fakültesi mezunu, Görev süresi 8 yıl.

K5; İlahiyat Fakültesi Mezunu, Görev süresi 13 yıl.

K6; İlahiyat Fakültesi Mezunu, Doktora yapıyor, Görev süresi 8 yıl.

K7; İlahiyat Fakültesi mezunu, Görev süresi 9 yıl.

K8; İlahiyat Fakültesi mezunu, Görev süresi 13 yıl.

K9; İlahiyat Fakültesi okuyor, Görev süresi 4 yıl.